

Szakadát László

Piac vagy állam: elméletben és gyakorlatban

Gondolatok Botos Katalin „Keynes és Hayek” könyvszemléje kapcsán

ÖSSZEFOGLALÓ: Botos Katalin Nicholas Wapshott Keynes és Hayek című könyvéről szóló szakirodalmi szemléjében alapvetően a műben szereplő két közgazdászról, és a nevükhöz köthető egyik alapvető gazdaságpolitikai vitakérdéssel kapcsolatban fejt ki gondolatait. Ebben a cikkben néhány pontosító megállapítást teszek, illetve egyes kérdésekben talán vitatkozom is, és az alapkérdés tekintetében le is teszem a garast. Ha egyáltalán valaha is felvetődött, a gyakorlatban, azaz a gazdaságpolitika tekintetében már rég eldőlt a piac kontra állam vita. Ugyanakkor a közgazdasági gondolkodás területén mindig is lesznek az állami beavatkozást némi kritikával szemlélő közgazdászok. Ez egyszerűen a közgazdaságtan fejlődéséből következik. Mindezek pedig nem teljesen függetlenek a Mont Pelerin Társaságtól sem.

KULCSSZAVAK: Hayek, Buchanan, állami beavatkozás, Mont Pelerin Társaság, Journal of Economic Literature

JEL-KÓDOK: A11, B20, B31, P16, Y3

Botos Katalin *Nicholas Wapshott* Keynes és Hayek című könyvéről szóló szakirodalmi szemléjében alapvetően a műben szereplő két közgazdászról, és az ő eszmevilágukhoz köthető egyik alapvető gazdaságpolitikai kérdésről fejt ki gondolatait (Lásd Botos, 2016). Ebben a cikkben néhány pontosító megállapítást teszek, illetve egyes kérdésekben talán vitatkozom is, és az alapkérdés tekintetében leteszem a garast. Amellett próbálok érvelni, hogy a gyakorlatban, azaz a gazdaságpolitika tekintetében már rég eldőlt a piac kontra állam vita, és a kérdés igazán talán nem is volt sosem napirenden. Ugyanakkor amellett is próbálok érvelni, hogy a közgazdasági gondolkodás

területén mindig is lesznek az állami beavatkozást némi kritikával szemlélő közgazdászok. Ennek oka pedig egyszerűen a közgazdaságtan fejlődésében keresendő. Mindezek pedig nem teljesen függetlenek a Mont Pelerin Társaságtól sem.

A cikkben természetesen nem kívánok sem a teljes témakörrel, sem annak valamelyik részterületével alaposan foglalkozni. Ez messze túlmenne minden ésszerű terjedelmi határon. Ugyanakkor azt gondolom, a közösségi döntések és a járadékvadászat témakörében csak kicsit is jártas olvasók számára világos lesz mondanivalóm lényege. Célszerűnek tűnik a gazdaságpolitikai döntések megalapozásához a közgazdasági elemzéseket nagyon jól körülhatárolt (kis) témákhoz és adott piachoz kapcsolt

Levelezési e-cím: laszlo.szakadat@uni-corvinus.hu

lódóan elvégezni (ha lehetséges, akkor persze minél alaposabban). Szintén célszerű az efféle piacelemzésekben levonni a következtetéseket az adott piac vonatkozásában, illetve – ha már ezt is szeretnénk – ezekre alapozni a gazdaságpolitikai tanácsokat vagy döntéseket.

AZ AKTUÁLIS KÉRDÉS(EK)

Botos a könyvszemle legelején felteszi az általa aktuálisnak tekintett egyik nagy kérdést: „kell-e állami beavatkozás a piac működőképességéhez” és ezt meg lehet-e indokolni? Nem tudom, Botos pontosan mit értett a kérdése alatt, de szerintem az efféle általános kérdéseket általában nem lehet (jól) megválaszolni és éppen ezért a válasz keresése csak eltereli a figyelmet és az energiákat. Amikor felmerül ez a kérdés, akkor e helyett mindig azt javaslom, hogy egy konkrét termékpiac vonatkozásában fogalmazzák meg pontosan a kérdést. Konkrét, jól körülhatárolt kérdésre nagy valószínűséggel lehet elég egyértelmű választ adni. A kérdés pontosítására vonatkozó kérés arra is vonatkozik, hogy normatív kérdés („Kell-e?”) megfogalmazásakor azt is jelölje meg az illető, kinek a szempontjából kell a beavatkozást értékelni, és a válaszban próbáljon meg arra is kitérni, hogy a beavatkozásnak mi a másokra gyakorolt hatása.

Tapasztalatom szerint a piacelemzések akkor sikeresek, ha az iménti általános kérdés helyett egy konkrét piacon próbáljuk megtalálni a választ. Ráadásul még az adott piacon sem általánosságban, időtől és helytől, intézkedéstől függetlenül tesszük fel kérdéseinket, hanem ennek pont az ellenkezője szerint járunk el.

Szerintem a közgazdászokat nem pusztán a piac működőképessége (bármit is jelentsen ez), hanem többnyire a szabad piac és/vagy más intézményi megoldás, például állami beavatkozás (egymáshoz is viszonyított) hatékony

vagy nem hatékony jellege érdekli. Ez egyszerűen az alternatívákban való gondolkodásból következik. Ma már egyébként a szóban forgó általánosított kérdés ekként fogalmazható meg inkább: Képes-e az állami beavatkozás a szabad piac (azaz az állami beavatkozás nélküli állapot) eredményén javítani? Illetve, egyre gyakoribb az efféle kérdés is: „Kívánatos-e a szabad piac (azaz az állami beavatkozás nélküli állapot) eredménye?”

Ha sok-sok piacelemzés eredménye lenne ismert és az eredmények nem nagyon szóródnak, akkor abból talán könnyebb lenne általánosan is megválaszolni az általánosságban feltett kérdést. Ugyanakkor persze vélelmezhetjük, hogy az általánosításból kialakított vélemény – az általánosítás természetéből adódóan – túl sommás lesz. Az előre borítékolható válasz pedig az általánosan feltett kérdésre igen nagy valószínűséggel ez lesz: „Attól függ.”

A NIRVÁNA SZEMLÉLET

A piacelemzések vagy általánosítva a gazdaság- vagy társadalmelemzések alapján levont következtetések önmagukban még nem biztos, hogy megalapozhatnak bármiféle állami beavatkozást. Ekkor is tudatában kell lenni annak, hogy egy-egy konkrét piaci (társadalmi) probléma kapcsán az egy további kérdés, vajon az elvi vagy gyakorlati lehetőséget az adott környezetben valóra lehet-e váltani. Sajnos, erre nincs garancia, inkább az ellenkezőjétől kell tartani.

Az elemzők ennél a pontnál könnyedén eshetnek ugyanis az úgynevezett nirvána szemlélet csapdájába. *Demsetz* (1969) arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyakorlat (gazdaságpolitikai) szempontjából hibát követünk el akkor, ha egy ideálisnak tekintett, de a valóságban sosem létezett/létező helyzetet (alternatívát) és annak hipotetikus eredményét vetjük össze az általunk éppen elemzett valós intézmé-

nyi megoldással, illetve annak eredményével. A gyakorlat (gazdaság- vagy társadalompolitika) szempontjából nincs haszna, nincs jelentősége annak, ha egy elméleti lehetőséget, valamint egy valóságos helyzetet vetünk össze. Akkor járunk el helyesen, ha valós alternatívákat és valós várható kimeneteket hasonlítunk össze, mert a valóság szempontjából csak ezek számítanak, csak így lehet a gyakorlat szempontjából is értelmes, használható és helyes következtetést levonni.

Úgy látom: bár a közgazdaságtan alapvetően ugyan mindig is intézményi elemzést jelent, ám óvatosan kell eljárni akkor, amikor az elmélet területéről át akarunk lépni a gyakorlat síkjára.¹ Ha egy elméleti helyzethez, intézményi alternatívához történő összehasonlításra alapozva állapítjuk meg egy valóságos intézményi megoldás hatékonyságát, akkor ezzel máris a nirvána szemlélet csapdájába estünk. Az egy dolog, hogy valamiről azt gondoljuk, hogy nem hatékony, utána azt is meg kell kérdezni: „Jó, de konkrétan mi (melyik alternatív intézményi megoldás) lenne ennél hatékonyabb?”

Mindezek alapján nem meglepő az a kijelentés sem, hogy a valóságban a társadalmak hatékonyan működnek. A hatékonyság javítására az intézmények megváltoztatására van szükség. Mert bár egy adott intézményi berendezkedés keretei között az emberek mindig kihasználják a hatékonysági előnyöket, minden olyan lehetőséget, ami által javítani lehet az erőforrás-allokáció hatékonyságán, ám vannak hatékonyabb és kevésbé hatékony intézményi berendezkedések. Hatékonyabb intézményi megoldásra való áttéréssel tovább javítható az erőforrások felhasználásának hatékonysága. Ez lehet például az intézményi reformok célja.

A végrehajtás során is általában intézményi megoldások sokasága áll rendelkezésünkre. Szerintem a gyakorlatban mindig van elég sok választási lehetőség, még akkor is, ha elsőre úgy tűnik, erre egyáltalán nincs lehetőség, vagy

csak szűk keretek között van látszólag mozgáster. Erre egy példával szolgáltam magam is a versenyjogi szabályozás és gyakorlat egy szűkebb területén, az erőfölénnyel való visszaélésekkel szembeni jogérvényesítés kérdésköréhez kapcsolódóan. (Lásd Szakadát, 2011).

A NAGY KÉRDÉS HELYETT SOK KISEBB KÉRDÉS

Azt gondolom, hogy a szóban forgó nagy kérdésre a bölcsnek tűnő válasz minden bizonynyal egyébként ekként szólna: Lehetnek olyan területei a gazdaságnak, ahol a szabad piac olyan egyensúlyi állapotot eredményez, ami bizonyos szempontból (talán) nem kívánatos. Illetve, lehetnek olyan területei a gazdaságnak, ahol az állami beavatkozás képes javítani a szabad piaci eredmény hatékonyságán, ugyanakkor azért vannak a gazdaságnak olyan szegmensei, ahol állami beavatkozásra alapvetően nincs szükség. Egyúttal azt is szeretném már jó előre jelezni, hogy az efféle válaszok is többnyire normatív elemzések alapján születnek.

Bár elméletileg a lehetőség adott lehet, az egy más típusú kérdésre kapott válasz már, hogy valójában az állami beavatkozás ténylegesen javít-e az adott helyzeten, vagy esetleg éppen ront azon. Vannak olyanok, akik már önmagában ezt a szándékot (cél) is kritizál(hat)ják. Mások meg lehet, hogy a megszületett döntéseket és azok tényleges következményeit értékelhetik negatívan. Mindazok, akik már elméletileg is, és azok is, akik csak empirikus tapasztalatok alapján kételkednek az állami beavatkozásban, vagy ellenzik az állam aktív gazdaságpolitikai szerepvállalását, gyakorta élnek a közösségi döntések elméletének témakörébe tartozó fogalmakkal, érvrendszerrel, gondolatokkal.

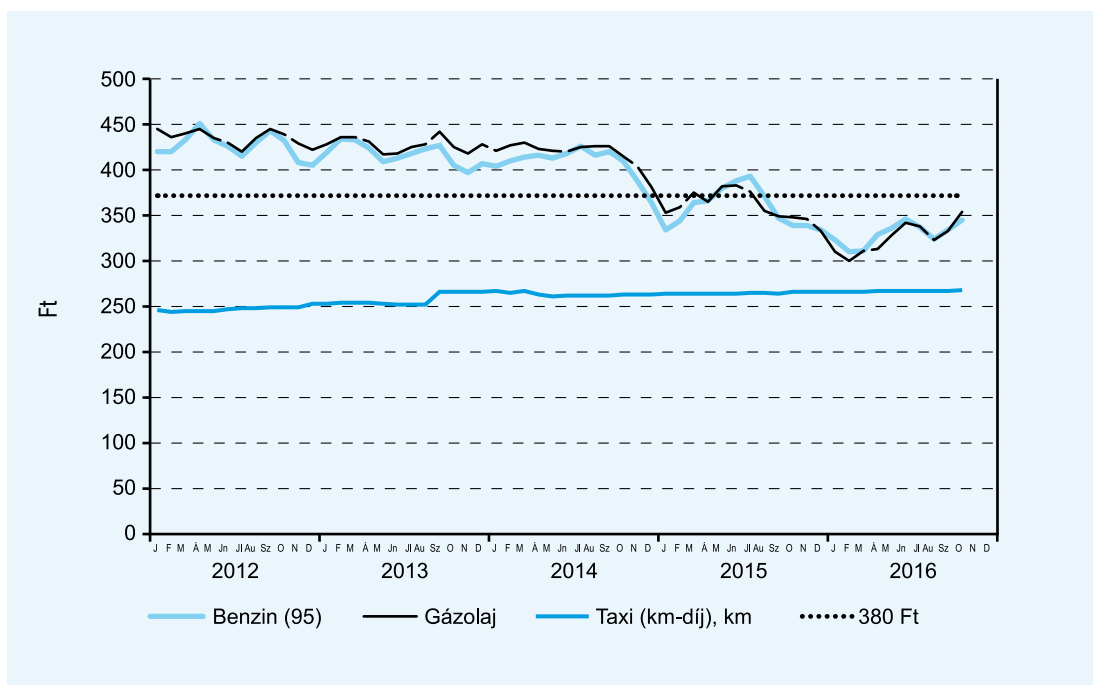
Azonban – mint korábban is állítottam – helyesebbnek tartom, ha konkrét piacokról esik szó és nem általánosságban keressük a választ.

Szemléltetésül, nem pedig igazolásképpen, vegyük a budapesti taxi piac példáját, ám ennek is csak egy kisebb szeletét, az ármeghatározást! Kell-e ma ezen a piacon legmagasabb árat rögzíteni (mint állami beavatkozás) a piac működőképességéhez vagy korrigálására?² A kérdés eldőlt. Ugyanakkor azt gondolom, könnyedén meg lehet mutatni elméletileg és gyakorlatilag is, hogy a hatósági árrögzítés konkrét formája – a benzin árának alakulásától függően – vagy a taxizóknak, vagy a taxisoknak kedvez.³ Az árrögzítést megelőző számítások során nyilvánvalóan (talán) figyelembe vették a benzin árát. Egy korabeli háttéranyag szerint az árszámítás során literenkénti 380 forintos átlagos üzemanyagárral számoltak. (Lásd a Taxi Gépkocsivezetők Szakszervezete – év nélkül – részletes számítási anyagát.) Tegyük fel az egyszerűség kedvéért, hogy valóban ez az inputár volt a döntéshez vezető számítás

alapja és egyébként a számítás korrekt volt! Ha jól követtem az eseményeket, akkor kijelenthető, hogy az ármeghatározás során megállapított és a 31/2013. (IV.18) számú fővárosi közgyűlési rendelettel kihirdetett ár évek óta változatlanul érvényben van, miközben a benzin ára változott. Ha ez tényleg így van, akkor ebből megállapítható (lásd 1. ábra), hogy a fogyasztók (a taxi szolgáltatást igénybe vevők) helyzetén – nagy valószínűséggel – rontott az állami beavatkozás az elmúlt két évben, mert a benzin tényleges ára az ármeghatározásnál figyelembe vett inputárnál alacsonyabb volt. Az inputár csökkenése azonban nem jelent meg a szolgáltatás árának csökkenésében. Szabad piacon erre nagy valószínűséggel sor került volna. (A taxisok vagy a taxi társaságok helyzetének alakulásáról ebben az időszakban nem mernék ilyen egyértelműen fogalmazni, noha az első következtetésünk nyilvánvalóan

1. ábra

A BENZIN ÉS GÁZOLAJ ÁRÁNK ALAKULÁSA 2012-TŐL NAPJAINKIG

Forrás: KSH (3.6.5.) Egyes termékek és szolgáltatások havi, országos fogyasztói átlagára. (Letöltés: 2016. 12. 07.)

az lenne, hogy ugyanebben az időszakban a fuvarozóknak kedvezett a rögzített ár.⁴⁾ Amikor viszont a benzin ára a kritikus érték fölé emelkedik, ám a szolgáltatás ára nem változik, akkor a rögzített ár a fogyasztóknak tűnik kedvezőnek, míg a fuvarozóknak kedvezőtlennek. Ha a szolgáltatás szabályozott ára nem követi a lényeges inputok árának változását, akkor igen valószínű, hogy az egyik fél jól, míg a másik rosszul jár a szabályozással, mihelyt az input ára változik. Az árszabályozás tehát ebben a konkrét esetben felvethet kérdéseket.

Természetesen a piac alaposabb elemzése alapján arra is választ lehet adni, hogy a piac szerkezete igényli-e a beavatkozást. Láthatlanban azt gondolom, hogy a piac nagyszámú szereplőjére való tekintettel, valamint a piac megtámadhatósága, a szolgáltatás alacsony tudás-, tőke- vagy más inputigénye miatt, az inputok igen jó konvertálhatósága, kismértékű specifikussága és más tényezők miatt ez a piac alapvetően versenyző (szabad) piac lehet. Ezért első látásra nem igazán tűnik indokoltnak ezen a piacon az állami árszabályozás. Ugyanakkor megalapozott következtetés levonásához minden bizonnyal ennél alaposabb piacelemzésre lehet szükség.

A példával csak szemléltetni próbáltam azt, hogy lehetnek olyan piacok, ahol nem nagyon van szükség állami beavatkozásra, szabályozásra. Talán azt is sikerült érzékeltetni, hogyha mégis az ellenkezője (lenne) az igaz, akkor sem biztos, hogy az adott esetben sikerül(t) megtalálni a beavatkozás megfelelő formáját. Az adott piacon lehetett volna jobb megoldást találni a fogyasztói vagy akár a társadalmi jólét szempontjából.

Rögtön jelzem, hogy mindezek ellenére az is kiderülhet, hogy bár a piac szerkezete nem indokolná, de más okok miatt talán mégis megalapozott lehet a beavatkozás. Ezekkel most nem foglalkoznék, de ismétlem: még akkor is, ha lehet érveket felhozni a szabályozás mellett – mert az állami beavatkozás elvben ja-

víthat a helyzeten – ezen új szempontok figyelembe vételével, a gyakorlatban a dolgok néha másképpen alakulnak. A jó szándék néha nem elég. Az sem elég, hogy máshol ez sikerült. Azt viszont érdemes nagyon komolyan venni, ha máshol ez eddig nem sikerült.

Szerintem jó lenne, ha viszonylag sok piacelemzés születne! Sokkal több, mint amennyi ma készül vagy válik ismertté. Talán az ismeretett példa kellően érzékelteti, jó piacelemzések segítségével megalapozott véleményt lehet formálni az állami beavatkozás kívánatosságát illetően. De egy normatív kérdés eldöntéséhez még azt is el kell tudni dönteni, hogy mit szeretnénk elérni, kiknek a helyzetén kívánunk javítani. Egyet kell tudnunk érteni abban is, mi a kívánatosság mércéje. A közgazdászok általában a hosszú távú társadalmi vagy fogyasztói jólétet szokták követendő mércének megjelölni, de ezen a téren a politika autonómiája elég nagy. Nyitott kérdés, hogy vajon a politikusok célfüggvényében milyen változók szerepelnek és ezekhez milyen súlyok rendelődnek. A közgazdászok egy köre –szerintem a Mont Pelerin Társaság közgazdász tagjainak mindegyike ide sorolható – elég határozottan azon az állásponton van, hogy elég jól érthető az, miért inkább szűk csoportok érdekei érvényesülnek időről időre a nagyobb csoportok érdekeivel szemben. A kollektív cselekvés logikája és a közösségi döntések elmélete jelentős részben erről szól.

De e kérdéskör lezárásaképpen mégis inkább *Steve Pejovich* egyik igen frappáns észrevételére emlékeztetnék mindenkit. A tulajdonjogok közgazdaságtanának jeles képviselője egy újságcikkben ezt írta: „*Nem hiszem, hogy a kormányzati beavatkozás javíthat a gazdaság bajain. Ha az állami beavatkozás képes lenne a gazdasági teljesítmény javítására és ki tudná vezetni a gazdaságot a recesszióból, akkor milyen ostobaság már az állam részéről, hogy hagyja a recesszió kialakulását csak azért, hogy az állami gazdaságpolitika eme jótéteményével aztán*

*elő lehessen állni! De, ha mégis igaz, hogy az állami beavatkozás képes egy ország gazdasági teljesítményén javítani, a gazdasági növekedést gyorsítani, akkor miért van az, hogy a szabad piacgazdaságok jobb teljesítményt mutatnak fel, mint a szocialista gazdaságok, vagy a jóléti államok gazdaságai?”*⁵

MILYEN TUDOMÁNY A KÖZGAZDASÁGTAN?

Botos cikke elején a kérdés kapcsán megállapítja, hogy a közgazdaságtan nem leíró tudomány (mint a történelem), de nem is logikai (mint a matematika) és nem is kísérleti (mint a fizika). Bár a szerző maga a feltett kérdésre nem válaszol, magam *Rubinstein* (2006) válaszát tartom a legszimpatikusabbnak arra a kérdésre, hogy mi a közgazdaságtan. Szerinte, ha a közgazdaságtanra mint elméletre tekintünk, akkor a közgazdaságtan nem szolgálhat alapul gazdaságpolitikai döntésekhez sem, mert az a társadalomtudomány azon területe, ahol azokat a fogalmakat (és összefüggéseket) vizsgáljuk, amelyeket a gazdasági kérdésekről gondolkodva szoktunk használni. A közgazdaságtan (mint elmélet) olyan matematikai modellekről szól, amelyeknél a modelleknek és a használt jelöléseknek sajátos (közgazdasági vagy gazdasági) értelmezést, fogalmi tartalmat adunk. Például, az $y=f(x)$ függvényt értelmezhetjük keresleti függvényként úgy, hogy y -t egy adott termékből fogyasztani kívánt mennyiségnek tekintjük, x -et pedig a szóban forgó termék áráként értelmezzük. Persze a sajátos értelmezés miatt a jelölést is ennek megfelelően megváltoztathatjuk, például így: $q=D(p)$. Amíg az $y=f(x)$ függvény esetében nem tulajdonítunk semmilyen konkrét tartalmat az összefüggésnek, a $q=D(p)$ függvény láttán erre sor kerül, sajátos értelmet nyer a kifejezés.

Ténylegesen azonban más kérdés érdekli Botost. Nevezetesen az, hogy a közgazdaság-

tanra alapozható-e helyes gazdaságpolitika. A korábban jelzett két szemponton túl nem tudom, mire alapozva lehet megítélni bármely gazdaságpolitika helyességét. Továbbá, az előzőekben leírtak alapján azt is el tudom fogadni, ha mégis valaki azt állítja, hogy a közgazdaságtanra, mint elméletre semmilyen gazdaságpolitikai döntést nem lehet alapozni. Azt gondolom, hogy értékítéletektől mentes valós gazdaságpolitika ténylegesen nem létezik. Ahogy azt korábban jeleztem – és a közgazdaságtan területén ez nem meglepő –, a gazdaságpolitikai döntéshez is (mint majd minden döntéshez) kell egy döntéshozó személy, egy cél és egy célfüggvény. A döntés során pedig a korlátozó feltételeknek is jut szerep. A helyesség mércéjében pedig még szintén meg kellene állapodni!

HAYEK SZAKMAI ELISMERTSÉGE

Botos szerint Hayek erősen hitt abban, hogy a szabad piaci ármechanizmus képes a gazdaság szereplői számára szükséges információkat a leghatékonyabban biztosítani és azt állítja, hogy Hayeket a „közgazdasági kérdések a maguk elvont teoretikus mivoltukban érdekelték”. Attól tartok a könyvszemle alapján egyes olvasókban az a benyomás alakulhat ki esetleg, miszerint Hayek és követőinek álláspontja tényleg csak pusztán hitre alapozódna, és egyszerű elméleti kérdésről lenne szó a vitakérdés kapcsán. Éppen ellenkezőleg. Nem pusztán logikai feltevés abból kiindulni, hogy nem áll a társadalmi tervező számára folyamatosan rendelkezésre mindazon információ, amely a decentralizált döntéshozók birtokában van. „A gazdaságpolitika egyik fő problémája, hogy miként lehet a legjobban hasznosítani az emberek között eredetileg szétszórt tudásanyagot, vagyis hogyan lehet megteremteni egy hatékony gazdasági rendszert”. (Hayek, 1995, 242. oldal.) Egyebek mellett a „gyakorlati tudás”,

valamint a „változások” igen jelentős szerepe miatt – azt gondolom – Hayek nemcsak elméletileg hitt abban, de még inkább tapasztalatiilag is igaznak vélte azt, hogy a decentralizált döntésekre épülő piaci ármechanizmus képes a gazdaság hatékony működéséhez szükséges folyamatos információáramlást a leghatékonyabban biztosítani. „Decentralizációra azért van szükség, mert csak így biztosítható, hogy a hely és az idő szabta konkrét körülményeket a döntésnél felhasználják” (ugyanott, 246. oldal).⁶ A piaci ármechanizmus pedig az intézményi megoldás arra, „miként lehetünk meg tudatos szabályozás nélkül, hogyan tudjuk az egyént helyes cselekvésre ösztönözni anélkül, hogy megmondanánk neki, mi is ez a helyes dolog.” (ugyanott 249. oldal).⁷

Hayek imént idézett, eredetileg 1945-ben megjelent cikkét az Amerikai Közgazdasági Társaság az *American Economic Review* első száz évének Top 20-as cikklisztájában szerepeltette [a részletekről lásd *Arrow et al.* (2011) összefoglalását]. Már csak ez alapján is ma mindenféleképpen azt mondhatjuk, hogy Hayek gondolatait nem sodorta el az idő vagy a keynesiánus eszme és őt magát nem írta le az utókor mint közgazdászt. Megállapításai kiállták az idő próbáját, azok nem csak elméletileg megalapozottak, de empirikusan is igazak.⁸ Ugyanakkor ebből sem következik az, amint arra utaltam, hogy az államnak ne lenne, vagy ne lehetne fontos szerepe pusztán a piac működése szempontjából is. Az állami beavatkozás más legitim okáról nem is beszélve.

A MECCS ELDÖLT

Mire is utaltam az előzőekben az állami beavatkozás legitimitása kapcsán? Arra, hogy demokratikusan megválasztott kormányok a hatékonysági szempontokon túlmenően legitim módon avatkozhatnak be a piac működésébe, valamint arra, amiről egy másik Mont Pelerin

Társaság tag, *James Buchanan* egyik késői cikke szól.

Az állam demokratikus keretek között (is) felhatalmazást kaphat a szavazóktól – arra, hogy az egyéni szabadság körét korlátozza, azaz – az állami beavatkozásra. Elég világos a tendencia. Az emberek egy igen jelentős köre nem kíván szabadon dönteni sorsa felett, fél a szabadságtól. A szabadság joga ugyanis nem mentes attól a kötelezettségtől, hogy az embernek gondoskodnia kell önmagáról és családjáról (valamint – azt gondolom – a közösségről is). Az emberek egy széles köre tehát nem kíván felelősen gondolkodni és cselekedni sorsát illetően, az életéről, jólétéről való gondoskodást az államtól várja el. Cserébe ezek az emberek elfogadják az állam túlterjeszkedését.⁹ Lásd *Buchanan* (2005) elemzését erről és a szocialista gondolkodás térnyerésének típusairól.

A MONT PELERIN TÁRSASÁG ÉS SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

A Mont Pelerin Társaság tagjai között számos igazán jelentős szellemi teljesítményt felmutató embert találhatunk.¹⁰ A tagok közül közgazdasági Nobel-díjat a következők kaptak: *F. Hayek* (1974), *M. Friedman* (1976), *George Joseph Stigler* (1982), *J. Buchanan* (1986), *M. Allais* (1988), *R. Coase* (1991), *G. Becker* (1992), *V. Smith* (2002).

De a társaság tagja volt *A. Alchian*, *H. Demsetz*, akik a tulajdonjogok közgazdasági elemzésének, a vállalatelmélet (közgazdasági szervezetelmélet) megalkotásánál szereztek méltán elismerést. *R. Posner* a jogintézmények közgazdasági elemzésének terén vált ismertté a közgazdászok körében. Vagy említhetjük *G. Tullock* nevét, aki a *Buchanan* szerzőtársaként is és önállóan is jelentős mértékben hozzájárult a közösségi döntések elméleti alapjainak lerakásához, valamint a járadékvadászat fogalmkörének megjelenéséhez.

A járadékvadászat problémakörének megértése jelentős mértékben segíti a közgazdászokat abban, hogy megértsék az állami beavatkozás iránti kereslet természetét, tartós voltát és a gazdaságra gyakorolt hatását.¹¹

Azt hiszem, hogy Buchanan korábban hivatkozott gondolatmenetét végiggondolva és a járadékvadászatra emlékezve megállapíthatjuk, hogy a gyakorlatban, azaz a gazdaságpolitika tekintetében már rég eldőlt a piac kontra állam vita. Az állam nem csak a piac működésének kereteit adja, nem csak a közjavak biztosításában kap és vállal szerepet, egyéb létező vagy vélt piackudarcok miatt is aktív szereplője a gazdaságnak. Állami beavatkozás tehát eddig is volt, most is van és lesz is – függetlenül attól, – hogy hatékony, vagy sem. Ugyanakkor

– már csak az utóbbi ok miatt is a közgazdasági gondolkodás területén mindig is lesznek az állami beavatkozást kellő kritikával szemlélő közgazdászok. Ez egyszerűen a közgazdaságtan fejlődéséből következik. A közösségi döntések, valamint ezen belül a járadékvadászat elméletét és gondolatmenetét kifejtő, az államkudarcok elméletének alapjait lefektető közgazdászok elméletei, gondolatai, megállapításai, valamint ebből mára már önálló elemzési területként megerősödött közgazdaságtan ág(ak) egyszerűen a sztenderd közgazdaságtan részét képezik. Elméleti megalapozottsága, de még inkább empirikus relevanciája miatt a közösségi döntések elmélete szerves része ma már a közgazdaságtani diskurzusnak, gondolkodás- vagy szemléletmódnak.

JEGYZETEK

¹ Az elméleti elemzések terén nincs probléma a társadalmi tervező által „kikényszerített” eredmény és az egyes piacszerkezetek eredményeinek összevetésével. A modellezés során kapott hatékonysági sorrend azonban nem feltétlen alapoz meg egy gazdaságpolitikai intézkedést. A modellek (feltételezett) keretei között kapott eredmények jelentősen eltérhetnek a valóságban tapasztalhatóktól. A leggyakrabban elkövetett hiba a modellek feltételezett intézményi keretei és a valóságos alternatívák tényleges keretei közötti eltérések figyelmen kívül hagyása. Például, a valóságban mindennapos a piaci szereplők közötti információs aszimmetria, vagy tényként kezeljük azt, hogy információhoz jutni költséges, ám az állami intézmények oldalán gyakorta feledkezünk meg mindezekről, vagy az ebből adódó problémákról. Az egyéni ösztönzők terén szintén szokás hasonló hibába esni.

² Általában nem szerencsés szerintem efféle normatív kérdést feltenni, de a probléma érzékeltetése szempontjából és azért, hogy az eredeti szemleciikk gon-

dolati keretei között maradhassak, magam is ekként tettem fel a kérdést.

³ A vizsgálódást nyilván el lehetett volna végezni előzetesen is, és nagyon úgy tűnik, hogy volt is ilyen elemzés. Az efféle helyzetek nem teljesen újak, így nem kell feltétlen kitalálni azt, hogy milyen problémák merül(het)nek fel, azokra milyen megoldások adhatók, stb. Ha pedig korábbról nem ismert helyzettel találjuk magunkat szemben, akkor is érdemes még így utólag is „okoskodni”, mert talán ismétlődni fog a jelenség és akkorra már felkészültebbek lehetünk a kérdések megfogalmazásakor és a válaszok vagy megoldások keresésekor. A példában felvetett szabályozási kérdés nem pusztán az, hogy kell-e állami beavatkozás, árszabályozás. Nem. Még akkor is, ha valaki e mellett dönt, felteheti a kérdést: milyen módon történjen az árszabályozás. Csak egy apróság-ra hívnám fel a figyelmet. Az árrögztítés rögzített vagy pedig változó árat eredményez-e? Az utóbbi esetben pedig átláthatóan és automatikusan változik-e az ár? Egyes olvasók talán észreveszik az adott példa és a

banki hitelezés közötti kapcsolatot. Úgy tűnik számomra, hogy a lakossági banki szerződések is efféle kérdéseket vetettek fel természetesen más – talán sokkal fontosabb – problémák mellett. A kamatok áttekinthetetlenül és rugalmasan (gyorsan) változtak felfelé, ám elég rugalmatlanul (lassan) lefelé.

- ⁴ Ha az utcán elég nagy számban várakozó taxik látványára gondolunk, akkor megerősítve érezhetjük ezt a következtetést.
- ⁵ A cikk a *Dallas Morning News* 2008. január 25-i számában jelent meg és a Coordination Problem blogon történt rá hivatkozás: <http://www.coordinationproblem.org/2008/01/steve-pejovich.html>
- ⁶ Hayek értékelése persze egyértelmű: „*Meg vagyok győződve róla, hogy ha az ármechanizmus tudatos emberi mű lenne és ha az árváltozásoktól irányított emberek felismernék, hogy döntéseiknek a közvetlenül kitévő célon túlmutató hatásuk van, úgy az ármechanizmust az emberi elme legnagyobb teljesítményeként ünnepelnék.*” (ugyanott 249. oldal.)
- ⁷ Hayek nyilvánvalóan nem esett a nirvána szemlélet hibájába: „*Ha azt feltételezzük, hogy... az információ ugyanúgy adva van egy meghatározott elme számára, mint ahogy mi magunk, közgazdászok esetében adottak feltételezzük, azzal csak megkerüljük a*

problémát és figyelmen kívül hagyunk mindent, ami a *való* életben fontos és számít.” (ugyanott 251. oldal). (A hangsúlyok hozzáadva, az eredeti szövegben nem szerepelnek. – Sz. L.)

- ⁸ Azt hiszem, tényként kezelhetjük, hogy általánosságban az emberek a piacgazdaságok teljesítményét jobbra értékelik, hiszen – például – nem Nyugat-Európából szökdöstek az emberek Kelet-Európába, hanem fordítva, valamint nem Floridából igyekeznek Kubába lélekvesztőkön az emberek, hanem fordítva. Nem meglepő, hogy a szocialista országoknak kerítéssel kellett védekezniük a lábbal való szavazás ellen, ha nem akadályozta természetes akadály az emigrációt.
- ⁹ Az állami túlterjeszkedésről is jó összefoglalót ad számunkra Mueller (2003), specifikusan a 21. fejezetben.
- ¹⁰ Az alapító tagok között volt két magyar származású is: Polányi Mihály és Révay György.
- ¹¹ A járadékvadászat elnevezés A. Krueger (1974) cikkéhez kötődik. A téma rövid, de lényegi összefoglalását adja magyarul Buchanan – Tullock (1992) klasszikus bevezetője. Lásd még Rowley – Tolison – Tullock (1988) és Rowley (2005) válogatásait, valamint Mueller (2003) idevágó fejezeteit a kérdéskör részletesebb tárgyalásáért.

IRODALOM

ARROW, K. – BERNHEIM, D. – FELDSTEIN, M. – McFADDEN, D. – POTERBA, J. – SOLOW, R. (2011): 100 Years of the American Economic Review: The Top 20 Articles. *American Economic Review*, 101. évfolyam, február, 1–8. oldal

BOTOS K. (2016): Nicholas Wapshott: Keynes és Hayek. Az összecsapás, amely meghatározta modern közgazdaságtant. A nagy válságtól a nagy recesszióig. *Pénzügyi Szemle*, 3. szám, 429–433. oldal

BUCHANAN, J. M. – TULLOCK, G. (1980): Járadékvadászat és profitra törekvés. in: Buchanan, J. M. – Tollison, R. D. – Tullock, G. (szerk.) (1980): *Toward a Theory of Rent-Seeking Society*. Texas A&M University Press, Col-lege Station. 3–15. oldal Magyarul megjelent: Buchanan, J. M. (1992) *Piac, állam, alkotmányosság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 71–82. oldal

BUCHANAN, J. (2005): Afraid to Be Free: Depen-

dency as Desideratum. *Public Choice*, 124 (1–2), 19–31. oldal

BUTLER, E. (év nélkül.): Short History of the Mont Pelerin Society. Megtalálható: <https://www.montpelerin.org/wp-content/uploads/2015/12/Short-History-of-MPS-2014.pdf>. Letöltés: 2016. 12. 07.

DEMSETZ, H. (1969): Information and Efficiency: Another Viewpoint. *Journal of Law and Economics*, 12. évfolyam, 1. szám, 1–22. oldal

HAYEK, F. (1945): A tudás társadalmi hasznosítása. *American Economic Review*, 35. évfolyam 4. sz., 519–530. oldal. Magyarul: Hayek, Friedrich A. von (1995): *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 241–252. oldal

KRUEGER, A. O. (1974): The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*, 64. évfolyam, 291–303. oldal

MUELLER, D. C. (2003): *Public Choice III.*, Cambridge University Press, Cambridge

ROWLEY, C. K. – TOLLISON, R. D. – TULLOCK, G. (1988): *The Political Economy of Rent-Seeking*. Kluwer Academic Publisher, Boston, Dordrecht, Lancaster

RUBINSTEIN, A. (2006): *Lecture Notes in Microeconomic Theory*. Princeton University Press, Princeton – Oxford

ROWLEY, C. K. (szerk.) (2005): Gordon Tullock: The Rent-Seeking Society. (The selected works of Gordon Tullock. vol.5.) Liberty Fund, Indianapolis

SZAKADÁT L. (2011): (V)erőfölénnyel való visszaélés? in: Tóth Tihamér – Szilágyi Pál (szerk.) *A magyar versenyjog múltja és jövője*. PKKE JÁK, Budapest, 107–119. oldal

TULLOCK, G. (1967): The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft. *Western Economic Journal*, 5. évfolyam, 224–232. oldal

Taxi Gépkocsivezetők Szakszervezte (év nélkül.)
 1. A hatósági árszabályozás szükségességének indokai.
 2. Tarifa és költségszámítás. (Kézirat)